

P O Enquists anamnes kan lära läkare att bemöta upplevt sjuka

Per Olov Enquists »Ett annat liv«, ett slags självbiografi, kan hjälpa oss läkare att förstå människans behov av att uppleva sig drabbad. Begåvad och framgångsrik låter han sig sänkas av sprit och tar sig sedan ur sitt destruktiva beroende efter mer än ett decennium. Boken är en guldgruva för alla som nu och i framtiden intresserar sig för vår tids litteratur, film, teater, kultur i allmänhet – och politik. Enquist visar indirekt att undertexten i människors uttryck bör intressera oss mer än det hos dem som gör våra biomedicinska föreställningar användbara. Vi kan dessutom använda hans »anamnes« för att utveckla konstruktiva möten i vården och omvärdera vanan att sätta diagnos på symtomupplevelser.

Enquist föddes hösten 1934 i Hjoggböle, en by i norra Västerbotten. Modern Maja blev änka när Per Olov var 6 månader. Han växte upp utan syskon och jämnåriga att leka med. Skogen var hans lekplats. Han kallar sig ofta tall. Det som barn gärna gör – leker och spelar fotboll, går på film, dansar, skojar – kände han att modern inte satte särskilt högt. Att dikta kunde också avleda livet från Herren. Det fanns andra, fromma, saker att göra. Han tog real- och studentexamen och skulle enligt modern bli präst.

Efter militärtjänstgöringen kom Enquist till Uppsala 1955. Av en slump kom han att dela lägenhet med

Lars Gustafsson, blivande författare och akademiker. De läste sina små dikter för varandra och sporrades troligen därigenom att lägga ribban allt högre. Enquists meriter som höjdhoppare, nästan svensk mästare, imponerade inte nämnvärt på Gustafsson.

Enquist skriver att han ofta kände sig bortkommen, som lantis i Uppsala. En starkt självkritisk person söker ofta ursäkter för sina upplevda brister. Enquist kanske fortfarande känner sig mest hemma i »ett annat liv«, livet i det gröna huset i Hjoggböle under mor Majas fromma men stränga regemente.

Sitt definitiva genombrott fick han med »Legionärerna«, som belönades med Nordiska rådets litteraturpris 1969. Pjäsen »Tribadernas natt« (1975) uppfördes över hela världen och gjorde honom till Nordens mest spelade dramatiker. Efter 1990, då han tog sig ur sin alkoholism, har han skrivit flera romaner, översatta till många språk, bland andra »Livläkarens besök« och »Boken om Blanche och Marie«.

I ett stort litterärt verk ger orden läsaren god möjlighet att själv leva sig in i författarens figurer, stämningar och miljöer. Anslaget i livet är som en boks eller ett musikstyckes anslag. Om det inte fullföljs blir inte fortsättningen trovärdig, verklig, sammanhängande. Enquist återkommer i sina verk ofta till sitt eget anslag.

P O Enquist framför det (en gång) gröna huset där han föddes i Hjoggböle. Bygden är tät på författarskap: Enquist och kollegan från samma trakt, Anita Salomonsson, visar upp en av »författarskyltarna« som utmärker lokala platser med litterär anknytning.

Foto: Veronika Stenlund

»Ett annat liv« belyser inte minst frågan hur man som person kan låta sig fångas av en egenhändigt skapad självbild, en krämpa, en vanföreställning, och sedan till varje pris försvara den, ibland till döds. Varför låter också våra patienter sina föreställningar komma till uttryck i en form, som närmast totalt drar sig undan läkares och andras försök att förstå, förklara och hjälpa? Vilken bild tillskriver vi patienter, när deras berättelser sätter våra positivistiskt grundade felsökningsprogram i rörelse? Vilket är anslaget i läkarutbildningen?

Som barn skapar vi oss själva när närstående, i bästa fall, varligt frigör vår förmåga och premierar våra försök att aktivt söka oss fram. En hel människa är ständigt på väg och i färd med att, för att tala med Sartre, bli den hon är, bli sig själv, fullfölja sin kallelse.

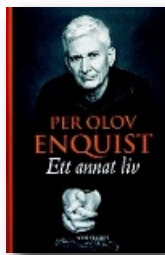
Hur vet man att man är sig själv? Vi uttrycker oss ständigt. Andras gensvar visar om vi verkligen följer den väg vi en gång inledde. Om vi inte kan infoga gensvaren i vår samlade självbild, har vi skäl att revidera den. Känslan av att stå i skuld till sig själv hotar. Om vi inte ser en möjlighet att lösa skuldförbindelsen, det vill säga återskapa vår unika väg, finns risk att vi drivs att välja en nödlösning. Vi kan då låta oss fångas av en föreställning som är till för att avlasta oss känslan av eget ansvar för vår desorientering. En vanlig väg är att uppleva sig oskyldigt drabbad, utsatt, något som man allmänt sett inte kan lastas för, en belastning, vana, smitta, sjukdom. Man är oskyldig. »Om jag inte hade råkat ut för ..., ja, då skulle jag naturligtvis kunna...« En nödlösning mobiliseras, som döljer sveket mot en själv.

I svåra stunder sökte sig Enquist tillbaka hem till moder Majas gröna stuga. Att ha hälsa har med känslan av hemmastaddhet att göra. Att må bra är att känna sig hemma. Likheten i begreppen »hemlig« och »hemlik« är ingen tillfällighet. Miljö, undertext, gester är i viss mån hemliga. Det ger en outtalbar känsla av trygghet, särskildhet i samvaro. Egna värderingar harmonierar på ett otvunget sätt med den meningsmiljö genom vilken man blivit till och format sig.

Det är nog ingen principiell skillnad mellan att låta sig fångas av å ena sidan till exempel kronisk smärtupplevelse och å andra sidan alkoholism. Enquist är inte positiv i sin kritik av läkare. Med våra biomedicinskt utformade felsökningsprogram riskerar vi att i förekommande fall initiera och underhålla människors patientkarriärer. Vi bekräftar deras nödlösningar, när vi letar, diagnostiserar, orsaksförklarar och behandlar. Vi skulle i högre grad kunna ta på allvar att den som fruktar att inte någonsin kunna uppnå sin självbild, bli den han är, gärna låter sig fångas i känslan av att vara drabbad. Då mildras skulden. Samtidigt måste den upplevt utsatte fortsätta att söka andras bekräftelse på sin oskuld genom att allt starkare uttrycka det som håller självvranssakan vilande. Det kallas ofta kroniskt.

Eftersom alkoholberoendet mildrade våndan, försvarade sig Enquist. Han berättade om sin situation för vänner och anhöriga och sökte hjälp. Men framför allt försökte han försvara sin livslögn. Enquist slog vakt om sitt påtvingade beteende, retade med sin pålästhet gallfeber på sina terapeuter och flydde, när hans omedvetna försvarsstrategi riskerade att avslöjas.

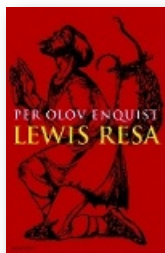
»Ett annat liv« belyser hur Enquist, tyngd av sin svårighet att vara sig själv, känner att hans självanklagelser mildras i takt med att alkoholen allt mer späder ut förmågan till självkritik. Den miljö han hamnar

2008

2004

2001

1999

1968

EN JÄMN STRÖM AV BÖCKER har genom åren kommit från P O Enquists författarverkstad – alkoholmissbruk eller inte.

i efter barndom, ungdom och värnplikt stämde dåligt överens med de värderingar som skapat hans självbild. Från början formade han sig i förhållande till sin mors stränga syn på hur han skulle vara, inte »bli stor på sig«, inte »komma ut i spriten« och ha ständig kontakt med sin stränge Fader. Han hade ingen jordisk fader som hjälpte honom med gränserna. Det krävs mer än mänsklig kraft att under dessa förhållanden, som vuxen, svika sin skapade far, bryta mot moderns påbud om absolut nykterhet, bedra hustru och överge henne och barnen.

Så länge han hade ständiga framgångar som författare och dramatiker kunde han låta sig ockuperas av tankar som inte lämnade utrymme för självanklagelser. När han ändå började tvivla på sin förmåga att nå än högre, fick han lita till allt mer vin och så vidare.

Oskyldigt drabbad och utan eget ansvar. Oförmågan att ta sig ur sitt skapade fängelse kunde han skylla på okänsliga terapeuter och okunniga läkare. Skrivkrampen berodde på att vinflaskorna letade upp honom, öppnade sig och sökte sig ner i hans sargade magsäck.

I annat fall skulle allt ha gått bra.

Enquist har nu förstått att strävan att bli sedd som oskyldigt drabbad och i behov av andras hjälp kan leda till döden. Han har säkert läst Kafka. Josef K i »Procesen« lät sig också fångas av sin egen föreställning att han var oskyldigt anklagad. Han kämpade oupphörligt för att inte behöva ta till sig tanken att han stod i skuld till sig själv och hade personligt ansvar. Han var inte den han hade potential att bli. Ingen utom prästen i slutscenen förstod och sa till honom att han skulle vända sig till sig själv.

Enquists bok lär oss att han slutligen träffade en in-kännande, klok, varm, förutsättningslöst arbetande kvinnlig terapeut, som insåg att hans räddning låg i att hon mötte honom så att han kände hopp och tilläts göra det som han kunde allra bäst, att skriva. Han återknöt kontakten med sig själv och med hoppet.

Alkoholberoende är inte en sjukdom. »Ett annat liv« kan hjälpa oss att möta friska, upplevt sjuka patienter på ett framgångsrikt sätt. En människa kan uppleva symtom och framstå som sjuk utan att ha en sjukdom. Vi är alla i behov av bekräftelse på att vi är på den väg vi en gång anträtt. Innan vi ens börjar tvivla på vårt hopp om att ha framgång sänder vi gärna ut signaler som ska hjälpa oss att i varje fall inte behöva känna personligt ansvar för att vara misslyckade. Symtomupplevelser eller utsatthet för missbruk är inget vi kan känna skuld för att vara drabbade av. Om skillnaden mellan levt liv och det liv som vi i vår barndom givit grundform åt är alltför stor kan behovet av att undkomma självanklagelser bli omfattande.

Vi läkare, insvärjda i föreställningen att vi ska hjälpa andra genom att använda våra trubbiga, biomedicinska verktyg, kan också känna behov av att undfly självanklagelser genom att känna oss oskyldigt utsatta av obegripliga förväntningar. Det kan väl ändå inte vara enbart vår biomedicinska kunskap som ska sätta gränserna för vad vi kan se. Känsla av oförmåga och otillräcklighet ligger nära till hands också för oss, i synnerhet i möten med alla dem som i likhet med Enquist – och Josef K – tvingar sig själva, nästan till döds, att fortsätta uppleva sig drabbade och därmed, tills vidare, slippa besvikelser, självanklagelser och skuldkänslor.

Olle Hellström

allmänläkare, Jakobsgårdarnas vårdcentral, Borlänge
olle.hellstrom@tdalarna.se